

WADIE JWAIDEH • Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi

WADIE JWAIDEH 1916 yılında Basra'da doğdu. Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde master yaptıktan sonra Maxwell Gazetecilik Okulu'nda doktorasını tamamladı. 1960 yılında Indiana Üniversitesi'ne Ortadoğu ve İslâm Tarihi profesörü olarak giren Jwaideh, 1965 yılında aynı üniversitede Yakın Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü'nü kurdu ve on beş yıl boyunca buranın başkanlığını yaptı. 1985-90 yılları arasında California'daki San Diego Üniversitesi Tarih Bölümü'nde görev aldı. Jwaideh 2001 yılında hayatını kaybetti. Elinizdeki kitap, yazarın 1961 yılında Syracuse Üniversitesi'ne sunduğu doktora tezinden çevrilmiştir.

The Kurdish Nationalist Movement: Its origins and Development

© 1961 Wadie Jwaideh

© 2008 Syracuse University Press, Inc.

İletişim Yayınları 554 • Araştırma İnceleme Dizisi 89

ISBN-13: 978-975-470-170-8

© 1999 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-8. BASKI 1999-2014, İstanbul

9. BASKI 2016, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI 12. Bölük askerleri ve Genç ilçesinin kaymakamı İsmail Hakkı Bey tarafından ele geçirilen Şeyh Sait ve adamları (1925).

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Mehmet Aslan, Leyla Keskiner, Nevzat Kırac

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelicink Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

WADIE JWAIDEH

Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi

*The Kurdish Nationalist Movement:
Its Origins and Development*

ÇEVİREN *İsmail Çekem - Alper Duman*

YAYINA HAZIRLAYAN *Nevzat Kırac*



i l e t i ŝ i m

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / MARTIN VAN BRUIJESSEN	7
TEŞEKKÜR / ALICE REID JWAIDEH	17
SUNUŞ	21
BİRİNCİ BÖLÜM Kürdistan'la İlgili Genel Bilgiler: Coğrafya, Tarih ve Kültür	27
İKİNCİ BÖLÜM Kürtlerin Toplumsal Örgütlenmesi	69
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Kürdistan'daki Yarı-Otonom Rejimlerin Ortadan Kaldırılması	117
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM Nehrili Şeyh Ubeydullah	157
BEŞİNCİ BÖLÜM Jön-Türk Devrimi'nin Kürt Milliyetçiliği Üzerindeki Etkisi	207
ALTINCI BÖLÜM Rusya'nın Kürt Politikası	231
YEDİNCİ BÖLÜM Kürtler ve Birinci Dünya Savaşı	251

SEKİZİNCİ BÖLÜM

**Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Kürdistan'daki
Durum: Türkiye, İran ve Suriye**.....265

DOKUZUNCU BÖLÜM

**Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Irak Kürdistanı'nda
Durum, Musul ve Erbil Bölgelerindeki Karışıklıklar**.....287

ONUNCU BÖLÜM

**Irak Kürdistanı'nda Durum II: Şeyh Mahmut, Güney
Kürdistan Konfederasyonu'nun Yükselişi ve Çöküşü**.....311

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Irak'taki Durum III: Şeyh Mahmut'un İkinci İsyanı.....361

ON İKİNCİ BÖLÜM

Türkiye'deki Kürt İsyanları.....395

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1931-1932 Barzani İsyanı.....425

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Molla Mustafa Barzani İsyanı (1943-1945).....445

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Mahabad Kürt Cumhuriyeti.....469

ON ALTINCI BÖLÜM

**Mahabad'ın Çökmesinden Bu Yana
Kürtler ve Kürt Sorunu**.....511

Sonuç.....553

EK: 1 Sevr Antlaşması.....563

EK: 2.....565

Kaynakça.....567

ÖNSÖZ

Kürt milliyetçiliği, örgütlü politik partilerle, resmî programlarla ve dar aşiret ya da bölge sınırlarını aşan kitlesel desteğin seferberliğiyle modern bir kitle hareketi kimliğini hangi noktada kazanmaya başlamıştır? Önemli olaylardan ya da tarihlerden söz edebiliriz, ama esas kırılma noktasının 1961 yılı olduğunu gösteren mantıklı gerekçeler mevcut. 1961 yılı, Kürt gerilla hareketinin Irak merkezî hükümetine karşı mücadelesini başlattığı yıldır; bu mücadelenin sonucunda Iraklı Kürtler, -en azından kâğıt üzerinde- önemli kültürel haklar, bölgesel özerklik ve merkezî hükümete katılım hakkı kazandılar. 1960'larda Irak Kürdistanı'nda yaşanan hareketlilik, yalnızca Irak Kürtlerinin ortak Kürt kimliklerine ilişkin farkındalıklarını güçlendirmekle kalmadı, komşu ülkelerdeki Kürtleri de ateşledi. Dahası 1961 yılında Türkiye'deki ilk yasal sosyalist parti olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulmuş ve Kürt sorununu ilk kez politika gündemine taşımıştı; bu yapılanma içinde, sonradan tüm Kürt partilerinin ve örgütlerinin borçlu olacakları sol eğilimli bir Kürt söylemi geliştirildi. Önceki Kürt ayaklanmalarından farklı olarak bu kez, Irak'ta bulunan Molla Mustafa Barzani ve Türkiye'deki Kürt solu tarafından yönetilen politik ve askerî hareket kalıcı oldu ve aldıkları ilk karşılığın ardından da-

gılıp gitmek bir yana, büyüyüp güçlenerek taraftarlarının sayısını artırdılar. 1960'lardan bugünlere kadar etkileri izlenebilen bir devamlılık söz konusudur.

1961 böylesine önemli bir kırılma noktası ise, Kürt milliyetçiliğine ilişkin, bu tarihten iki yıl önce tamamlanmış bir çalışmanın konuya ne tür bir katkısı bulunabilir? Wadie Jwaideh'in, 1960'ların başlarında Kürt milliyetçi hareketinin ortaya çıkışı ve gelişimi üzerine doktora tezi olarak hazırladığı ve Syracuse Üniversitesi'ne sunduğu tarihsel çalışma nihayet basıldı. Jwaideh, tezi için araştırmalarının büyük bölümünü 1950'lerin ortalarında gerçekleştirmesine karşın, büyük ölçekli Kürt seferberliğine ve gerilla savaşına sahne olan 1958'deki Irak Darbesi'nin ardından gelen gelişmelere ilişkin bazı önemli tespitlerde bulunmuştu. Jwaideh'in tezi, yazarın mükemmeliyetçiliği ve çalışmasının fazla kapsamlı oluşu nedeniyle sağlığında yayımlanamadı. Yine de, ünü kulaktan kulağa yayıldı ve benim gibi pek çok akademisyen, bu çalışmanın yalnızca Kürt milliyetçiliğinin erken evrelerine dair tarihsel bir yaklaşım olmakla kalmayıp, sonraki gelişmeleri kavramak açısından da bir çerçeve sunduğunu anladı. Böylece Jwaideh'in çalışması, Kürtler hakkında çalışan hiç kimsenin göz ardı edemeyeceği bir klasik haline geldi. 1999 yılında, bu çalışmayı ilk kez çok sayıda Kürt okuyucunun ilgisine sunan bir çeviri yayımlandı (*Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi*, İstanbul: İletişim Yay.). Kitabın güncel niteliği ve önemi o dönemde bir savcı tarafından da fark edildi ve Kürtler hakkında yazılan çok daha politik bir sürü başka kitaba dokunulmazken, bu kitap toplatılıp imha edildi. (Bu yasak sonradan kaldırdıldı ve kitap yeniden basıldı.)

Savcıyı rahatsız eden ve Türkiye'deki aydınların yoğun ilgisini çeken önemli noktalardan biri, Jwaideh'in çalışmasında Kürt hareketlerinin tarihsel kökeninin ne derece derin olduğunu ve Kürtlerin talepleri ile yaşadıkları mağduriyetin büyüklüğünü inandırıcı bir şekilde gösterebilmesiydi. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında yaşanan çeşitli Kürt ayaklanmaları, ekonomik çöküşten ya da politik memnuniyetsizlikten kaynaklanan münferit olaylar değildi. Jwaideh, vardığı sonuçta, yaşa-

nan memnuniyetsizliğin ekonomik ve sosyal nedenleri ne olursa olsun, “Kürt sorununun temelinde yatan milliyetçiliğin, büyük ölçüde politik ve psikolojik bir doğası olduğu” konusunda uyarıda bulunuyordu. 1958’de ordunun yönetimi devralmasıyla yüzeye çıkmış olan hareket, büyük bir ciddiyetle ele alınmalıydı, çünkü çok gerilere giden tarihsel bir sürece dayanıyordu ve olayın tüm aktörleri de bu tarihsel derinliğin farkındaydı. Çalışma 1959 yılında bitmesine karşın, Jwaideh’in dikkatli okuyucuları, sonraki on yılda yaşanan gelişmeleri gözden kaçırmamışlardır.

Jwaideh’in çalışması yalnızca tarihsel olarak bir dönüm noktasında bulunmakla kalmaz, Kürtler üzerine yapılan çalışmalar açısından, dünyanın öteki kısımlarında akademik çalışmalardaki sömürge dönemi yaklaşımından sömürge-sonrası bakışa kayışa benzer bir geçişi de temsil eder. Jwaideh, 1950’lerin ortalarında çalışmalarını yürüttüğü İngiltere’de, Kürtler üzerine önceki önemli çalışmalardan bazılarını yapmış olan Vladimir Minorsky ve Cecil J. Edmonds ile görüşür. Her ikisi de, Şarkiyatçılık (Oryantalizm) eğitimi almış kişilerdir ve Minorsky Rusya İmparatorluğu, Edmonds ise Irak’taki İngiliz idaresi için çalıştığı sırada Kürt toplumuyla tanışmıştır. Her ikisi de Kürtlerle yakın ilişkiler kurmuşlar (bu durum milliyetçilerle olan ilişkileri için geçerli değildir; örneğin, Süleymaniyeli Şeyh Mahmud, Edmonds için bir sorun olmuştur) ve durumlarını ayrıntılı biçimde ortaya koyan çok sayıda eser yayımlamışlardır. Minorsky’nin “Kürdistan” ve “Kürtler” üzerine yazdığı ve *İslâm Ansiklopedisi*’nin ilk basımında yer alan kapsamlı makaleler, Şarkiyatçılık çalışmalarının bu konuda yaptığı araştırmaların en yetkin özetidir. Edmonds ise, 1920-25 yılları arasında Irak Kürdistanı’nda bir devlet görevlisi olarak yaptığı gözlemleri ve edindiği deneyimleri *Kurds, Turks and Arabs* (“Kürtler, Türkler ve Araplar”; Oxford Üniversitesi, 1957) adlı kitabında aktarmıştır. Bu eser, Edmonds’un görev yaptığı bölgedeki sosyal ve politik koşullar, kişilikler ve yerel yaşam hakkında çok zengin ve ayrıntılı bilgiler içerir. Her iki yazar da, Kürdistan’da çalışırken karşılaştıkları Ehl-i Hak ve Yezidi mezheple-

ri gibi heterodoks mezheplere büyük bir ilgi göstermişler, belki de bu nedenle ana akım İslâm'ı ve Kürtlerin bir halk olarak karşı karşıya kaldıkları en önemli politik meseleleri arka plana itmişlerdir.

Wadie Jwaideh'in Kürtlerle ilişkisi de, yaklaşımı da farklı olmuştur. Güney Irak'taki Basra kentinde doğan Jwaideh'in ailesi, Arapça konuşan Hıristiyan (Keldani) cemaate mensuptu. Daha sonra Bağdat'a taşınan Jwaideh, üniversiteye burada devam etti ve 1942 yılında avukatlık lisansını aldı. Savaş yıllarında, İçişleri Bakanlığı bünyesinde Kuzey İllerinin Mal Müfettişliği görevini yürüttü. Bu görev sayesinde Irak Kürdistanı'nın pek çok noktasına yolculuklar yaptı ve çok sayıda Kürt şahsiyetle tanışma şansı buldu. Bölgeyle ve halkla kurduğu bire bir ilişki, şüphesiz sonradan giriştiği tarihsel araştırmaya büyük katkıda bulundu ve kitabın bütününde açıkça görülen, Kürt toplumuna ve politikasına dair keskin kavrayışında bu deneyimin payı büyüktü. Jwaideh, her ne kadar kendisini bir Iraklı Arap olarak tanımlasa da, (dinsel) bir azınlığa mensup olduğunu ve zaman zaman ayrımcılıkla yüz yüze kaldığını gayet iyi biliyordu. Elbette, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerdeki durumlarına ve komşularıyla kurdukları ilişkilere dair gösterdiği takdir biraz da buna dayanıyordu. Kürt milliyetçiliği üzerine yazan önceki yazarlar, konuyu idarenin ya da bölgedeki egemen grupların bakış açısından tahlil etme eğilimi gösterirken, Jwaideh, Kürtlerin bakış açısını sunmaya özen gösterdi. Yaptığı çalışma, Kürt halkına en yakın duran ve onları harekete geçiren sebebi kavrama konusuna en özenli yaklaşan araştırmadır. Bu çalışma ayrıca, Kürt milliyetçiliğini yalnızca modernleşmeye ve idari reformlara karşı bir tepki olarak değil, başlı başına bir hareket olarak ele alan ilk ciddi çaba olma özelliğini taşıyor.

Jwaideh, Kürtlerin ve aralarında yaşadıkları insanların trajedisinin, aslında milliyetçi duygularının çok geç uyanmasından kaynaklandığını yazar. Türkler, İranlılar ve Araplar bu konuda onlardan önce davranmışlar ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kürtlerin topraklarının farklı kısımlarını kendi sınırlarına dahil eden devletlerin yönetimleri, derhal ulus inşası

programlarını uygulamaya geçmişlerdir. Kürtler, Türkiye’de, İran’da, Irak’ta ya da Suriye’de vatandaş olsalar da, asla eşit koşullara kavuşamamışlar ve kendilerine ait bir ulus-devlet kurma çabaları nedeniyle, kendilerinden çok daha kalabalık Türk, İranlı ve Arap topluluklarıyla ve modernleşen devletlerin ordularıyla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu durum, adaletsizliğin ve eşitsizliğin hissedildiği toplumda düş kırıklığına ve öfkeye yol açmış ve Kürt milliyetçiliğini, Jwaideh’in tezini yazdığı zamanlardan başlayarak, “giderek daha radikal ve uzlaşmaz” bir noktaya taşımıştır. Hayalleri ile somut koşulların gerekleri arasında kalan Kürt politikacılar, tam bağımsızlık için çatışma ve merkezî hükümetlerle uzlaşma seçenekleri arasında bir orta yol bulmak durumunda kalmışlardı. Jwaideh’in sözünü ettiği radikalleşme, 1958 yılındaki darbeden sonra Irak’ta iyice su yüzüne çıkmıştı ve sıradan Kürtlerin talepleri, muhtemelen politik liderlerin dile getirdiklerinden daha radikaldi. Koşullar onların aleyhine olmasına karşın, kendi kaderini tayin etmek isteyen Kürtlerin sayısı giderek artıyordu. Jwaideh, Kürt politikacıların çoğundan daha samimi bir şekilde, halkın yaşadığı zorlukları ve tutkularını şöyle ifade etmişti: “Aşılmaz dağlarla dış dünyadan koparılmış, dil ve mezhep farklılıkları ile bölünmüş, dar aşiret bağları içine hapsedilmiş ve uluslararası sınırlar ile parçalanmış olan Kürt halkı, şimdi kendilerinden daha şanslı olan diğer halkların oldukları şey, yani bir ulus-devlet olmak için can atıyorlar.”

Geçen kırk beş yılda yaşanan gelişmeler, Jwaideh’in yaptığı değerlendirmeleri bir bir doğruladı. Okuma yazma oranlarının kitlesel boyutta artması, eğitim düzeylerinin yükselmesi, hareket etme imkânlarının çoğalması ve iletişim devrimi, eskisinden çok daha geniş kitleleri milliyetçi hareketin içine çekti. Kürt milliyetçiliği, bölgedeki hükümetlerin, yalnızca iç siyasette değil, uluslararası alanda birlikte anıldıkları bir güç haline geldi. Jwaideh’in bahsettiği dilsel, dinsel ve aşirete dayalı farklılıkların üstesinden gelinemedi; aksine, daha geniş Kürt hareketleri içerisinde, Yezidiler, Aleviler ve Zazaca konuşan gruplar gibi ayrı kimlik hareketleri ortaya çıktı ve bu ha-

reketlerin liderleri bağımsız bir ulus statüsü dahi talep ettiler. Irak Kürtleri arasında bölgesel aidiyetler daima güçlü oldu ve en büyük partiler ayrı bölgesel tabanlara sahipti. Aynı durum, İran'da parti etkinliklerinin serbest olduğu kısa süre boyunca, daha küçük bir ölçekte kalmakla birlikte, İran Kürdistanı'nda da yaşandı. Şehirleşme ve göçer aşiretlerin yerleşik düzene geçmeleri, aşiret düzeninin bir ölçüde zayıflamasına yol açmıştı, ama özellikle Irak ve Türkiye'de hükümetler, aşiret milislerini Kürt milliyetçi hareketine karşı savaşmak üzere işe alarak, aşiretçiliği politik düzlemde desteklediler. Kürdistan'ın İran, Irak, Türkiye ve Suriye kısımları arasındaki geçiş giderek kolaylaşsa da, sınırlar belirginleşti. Bu ülkelerin her birinde Kürtler devlete ve diğer politik güçlere tabi oldular. Bu devletlerin birbirinden ayrı politik kültürleri, sosyo-ekonomik ve kültürel politikaları, Kürt hareketlerine de ayrı ayrı karakterler kazandırdı.

Jwaideh, Türkiye hakkındaki kısımda, 1950'lerdeki hükümetin, tarımsal kalkınma alanında ciddi bir çaba harcadığını ve bu hareketin Kürt bölgesini de içine aldığını belirtir; ancak şu yorumu da ekler: "Türkiye'deki Kürtlerin en önemli mağduriyetlerini yaratan mesele çözülmeden kaldı. Çünkü Türk hükümeti hâlâ, Kürtleri ayrı bir ulus olarak tanımayı ve kendi kültürel etkinliklerini sürdürme hakkını vermeyi reddediyordu." 1960'larda ortaya çıkan Kürt hareketi, Türkiye İşçi Partisi içinde ve dışında, iki tür talepte bulundu: Kürtlerin kültürel haklara yönelik talepleriyle ayrı bir halk olarak tanınması ve ekonomik açıdan kalkınması. Uygulanan baskı, hareketin radikalleşmesine sebep oldu ve 1970'lerde, kendi kaderini tayin hakkı ve sömürgelikten çıkma kavramı hemen hemen bütün Kürt örgütlerinin ortak sloganları haline geldi. Türkiye'deki Kürt partilerinin en radikali olan PKK, başlangıçta bağımsız birleşik bir Kürdistan için çabalasa da, 1984 yılında gerilla mücadelesine başladı ve (eylemcileri Suriye, Irak ve İran'dan yönetilse de) özellikle Türkiye üzerine odaklandı. PKK yöneticileri, 1990'ların başından itibaren, Türk hükümetiyle uzlaşma yolları arayarak, zorlama taleplerinden vazgeçip Tür-

kiye'nin mevcut koşulları içinde bir çözüm arayışına girdiler. PKK, lideri Abdullah Öcalan'ın 1998 yılında tutuklanmasından beri, taleplerinin ölçeğini daha da daraltarak, kültürel haklara ve politik özgürleşmeye yoğunlaştı. Türk devletinin güçlü bir uluslarüstü yapı ile bütünleşmesinin, Kürtlerin kültürel hakları, hakların devrine ilişkin yeni olanaklar ve bir derecede özerklik garantisi sunduğunu sezen PKK, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılması konusunda en güçlü destekçilerinden biri haline geldi.

Suriye nüfusunun yaklaşık yüzde onunu oluşturan Kürtler, diğer üç ülkedekinden çok daha küçük bir topluluk (bu oran çok daha kalabalık nüfuslara sahip olan Türkiye ve İran'da yüzde yirmi; Irak'ta ise biraz daha yüksek) ve yürüttükleri mücadele özerklikten çok, temel insani haklarının kazanılmasına dayanıyor. En önemli meselelerden biri, soyları, şu anda Türkiye toprakları içinde bulunan topraklara dayanan Suriye Kürtlerinin vatandaşlık statüsü alamamaları ve hâlâ “yabancı” olarak muamele görmeleri, yani pek çok haktan mahrum bırakılmaları. Bunun dışında Suriye Kürtleri rollerini genellikle Irak'taki ve Türkiye'deki mücadeleleri desteklemek olarak gördüler.

İran Kürtlerinin sayısı çok daha fazla olmasına karşın, bu bölgede olup bitenlere dair güvenilir bilgilere ulaşmak daima çok daha zordur ve bu nedenle, İran Kürtleri, Irak ve Türkiye'deki Kürt topluluklarına nazaran çok daha az çalışılabilmiştir. Jwaideh, İran üzerine yazdığı bölümleri, bölgenin politik ekonomisine ilişkin bir araştırmayla zenginleştirmiş ve önemli bir aydın ve politikacı olan Abdul Rahman Ghassemlou (*Kurdistan and the Kurds*, “Kürdistan ve Kürtler” Prag: Çekoslovak Bilimler Akademisi, 1965) ile William Eagleton'un Mahabad Cumhuriyeti hakkındaki çalışmasında yer alan (*Kurdish Republic of 1946*, “Kürt Cumhuriyeti 1946” Oxford Üniversitesi Yay., 1963) 1950'lerdeki politik gelişmelere dair belirlemelerine yer vermiştir. Politik alanda etkin olan İran Kürtleri, 1960'lar ve 70'ler boyunca Irak'taki kardeşlerine farklı biçimlerde destek vermişlerdir; fakat özellikle Iraklı Kürtlerin

1968 yılında muhalif görüşlü İranlı Kürt gençlerinin çıkardığı küçük çaplı ayaklanmanın bastırılmasına yardım etmelerinden sonra, Iraklı Kürtlerin, İran hükümetine giderek artan bağımlılığı umutsuzluk ve kaygı yaratmıştır. Barzaniler'le İran Kürtlerinin arasındaki gerginlik de o dönemden beri kesintisiz sürmüştür.

1978-79 yıllarındaki İran Devrimi sırasında, Kürtlerin bölgesel özerkliği için geniş tabanlı bir hareket ortaya çıkmış ve Kürdistan Demokratik Partisi ile çok sayıda başka küçük parti ve hareket, yerel yönetimi ellerine alırken, İran Kürdistanı'nın büyük bir bölümü yıllar boyunca fiilen özerk niteliğe bürünmüştür. Ancak 1983 yılında İran hükümeti, (yine Barzaniler'in yardımıyla) bu toprakların tümü üzerinde hâkimiyetini yeniden ilan edebilmiş ve milliyetçi Kürt politikacılarla gerillalarından geriye kalan son grubu da Irak Kürdistanı'na sürmüştür. O tarihten itibaren milliyetçi eylemler zorunlu olarak gizli yürütülse de, Kürtlerin kültürel etkinlikleri gelişmeye devam etmiştir. O tarihten sonra ise, İran'ın demokratikleşmesine yönelik geniş muhalif hareket içerisine büyük ölçekli bir katılım olmuş ve Kürtlerin taleplerine daha az odaklanılmıştır.

Irak Kürdistanı daima en dikkat çekici gelişmelerin yaşandığı bölge olmuştur. 1970 yılında yapılan özerklik anlaşması, Kürt mücadelesini sona erdirmek bir yana, hükümetin özerk bölgenin dışında tutmak istediği petrol bakımından zengin Kerkük'ten ve diğer bölgelerden kitlesel sınır dışı etme uygulamaları gibi yeni sorunları açığa çıkarmıştır. Irak giderek Ruslarla yakınlaşırken, Barzani Kürtleri Amerikan ve İsrail desteğini almış; İran ile Irak'ın anlaşmaya vardığı (1975) ve Kürtlerin vekâletinin gereksiz kılındığı zamana dek Kürdistan, Soğuk Savaş'ın "sıcak" savaş alanlarından biri olmuştur. İran-İrak Savaşı (1980-88) sırasında ise, Irak Kürtlerinin bir kısmı İran'la işbirliğine girmiş, oldukça geniş toprakları kontrolleri altına almışlar ve bu yüzden çok büyük misillemelerle karşı karşıya kalmışlardı. Savaşın sonuna doğru, kimyasal silahlarla yapılan bir dizi saldırı, ölüm ve dehşet saçtı; binlerce köy yok edildi ve buralarda yaşayanlar evlerinden kovuldu; her yaştan yüz binden

fazla insan hayatını kaybetti, bunların çoğu, belki de hepsi güney çölündeki toplu mezarlara gömüldüler. Bu soykırım, ancak yükselen İslâm'a karşı Batı'nın en gözde müttefiki olan Saddam Hüseyin gücünü kaybettikten sonra, uluslararası arenada sınırlı bir çevrenin gündemine girebildi.

1991 yılında Amerika'nın, Saddam Hüseyin'i Kuveyt'ten çıkarmak için açtığı savaşın sonunda, Irak'ın güneyindeki Şii'ler gibi geniş bir Kürt nüfusu isyana başladı. Bu isyana katılan gruplar, öncekilerden farklı olarak, uluslararası bir müdahale ile Saddam'ın sert misillemesinden kurtuldular ve ülkenin en kuzey bölgesinde korunaklı bir alan yaratıldı. O dönemden itibaren Irak Kürdistanı'nın bir kısmı fiilen bağımsız bir özerk yönetime dönüştü ve ekonomik bakımdan da Irak'ın diğer bölgelerinden daha iyi bir duruma geldi. Kültür politikası bütünüyle yeni olguları açığa çıkardı; her seviyede eğitim Kürtçe verilmeye başladı. Iraklı Kürt liderler, uluslararası alanda daha önce görülmemiş ölçüde tanınıp kabul gördüler ve yeni bir Irak'ın yaratılmasında önemli görevler üstlendiler. Kendi bölgelerinin yönetiminde, on yıldan fazla bir zaman boyunca elde ettikleri deneyimle ve iyi eğitilmiş, kalabalık bir orduyla, Irak'ta ve etrafındaki bölgede daha önce olmadığı kadar önemli roller alacak kadar güçlü bir durumdadılar. Wadie Jwaideh'in, Irak'taki 1958 Darbesi'nin ardından oluşan koşullar bağlamında Kürtlerin anlaşılmasının önemi üzerine söyledikleri, bugünkü duruma da bütünüyle uyuyor: "Onların tavrı, yalnızca Kürtlerin yaşadığı ülkelerin değil, tüm Ortadoğu'nun gelecekteki istikrarı ve güvenliği açısından önemli unsurlardan biri. Bu nedenle, Kürtleri tanımak ve amaçlarını, politik yönelimlerini ve izleyecekleri muhtemel rotayı anlamak büyük önem taşıyor."

Amerikan işgalinin ardından Irak'ta meydana gelen karışıklığı anlamlandırmaya çalışırken, büyük ayaklanmaların yaşandığı önceki iki döneme bakmak öğretici olabilir: Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki, Irak Krallığı'nın kurulmasına ön ayak olan Britanya işgali ve Britanya yandaşı monarşiyi deviren askerî darbenin ardından gelen devrim yılları. Irak Krallığı'nın kurulma-

sı sürecinde de, cumhuriyetin kuruluşu sırasında da en önemli sorunlar çözümsüz bırakılmıştı. Kendisini Arap olarak tanımlayan devletle Kürtlerin ilişkisinin yarattığı sorun, Kürtlerin kültürel ve ulusal hakları ile temsil biçimlerinin doğası, bu çözülmeyen sorunların merkezinde yer alıyordu. Jwaideh'in bu meselelere hassas yaklaşımı, yaptığı çalışmayla günümüzdeki olayların tahliline de büyük katkıda bulunmasını sağlıyor.

MARTIN VAN BRUINESSEN

(*Ağa, Şeyh ve Devlet: Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Yapıları; Kürdistan Üzerine Yazılar; Kürtlük, Türklük, Alevilik* adlı kitapların yazarı), Utrecht, Aralık 2004

ÇEVİREN Berna Akkıyal

TEŞEKKÜR

Wadie Jwaideh'in dul eŐi olarak, kocamın Kürt milliyetçiliği üzerine yazdđđı tezin yayımlanmasında bana destek olan birkaç kiŐiye teşekkür etmek isterim. Wadie, hayatı boyunca üzerinde düŐünüp yıllarca çalıştığı bu eserin yayımlanması için hep beklemiŐti. Indiana niversitesi'nde çalıŐmaya baŐladıktan sonra da niversitenin Yakın Doğu araŐtırmaları programıyla, mezun Đrencilerinin araŐtırmalarıyla özverili bir biçimde oldukça yakından ilgilenmeye koyulduğundan tezini bir türlü tamamlayıp kitap haline getiremedi.

Kendi yazdđđı önsözde kocam, araŐtırmasına çeşitli biçimlerde katkıda bulunan Amerika ve Avrupa'daki bilim adamlarına teşekkür ediyordu. Ben de burada, yazıldıktan uzunca bir süre sonra İngilizce yayımlanan bu çalışmanın geliŐtirilmesi sürecine katkıda bulunan birkaç kiŐiye teşekkür etmek istiyorum.

Öncelikle Wadie'nin kız kardeŐi olan Toronto niversitesi'nden Profesör Albertine Jwaideh ve New York niversitesi'nde profesör olan kocası James Cox'a, taslağı gözden geçirdikleri ve Arapça kelimelerin doğru yazımlarında yardımcı oldukları için teşekkür etmek istiyorum. Bu konuda Wadie'nin de arkadaŐı, Indiana'daki Purdue niversitesi'nde Đretim g-

revlisi olan Kadhim Shaaban'a da yardımları için teşekkür ederim. Ayrıca Kürtçe isim ve terimlerin anlamlarını belirtip düzeltmelerini yaparak değerli vaktinden feragat eden Toronto Üniversitesi'nden Profesör Amir Hassanpour'a da minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Taslakların dijital ortama aktarılmasındaki titiz çalışmaları için üç yetenekli kadına (sabırla taslakların dönüştürülme işlemini denetleyen Indiana, Bloomington'dan Sandy Vincent'a; taslaklardaki Arapça, Kürtçe, Farsça ve Türkçe dillerinde birçok aşına olunmayan sözcüğü dikkatle aktardığı için Valerie Nikirk'e; hem taslağı hem de dijital ortama aktarılan hali titizlikle ve derinlemesine okuyup karşılaştıran Elizabeth Miller Maidi'ye) teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca çok sevgili ve fedakâr annem Almeda Reid'in, yıllar yıllar önce sayısız gün ve gece boyunca masa başında oturup –Wadie'nin de yardımıyla- 900 sayfalık tezin 5 ayrı kopyasını bir daktilo ve karbon kağıdı yardımıyla yazmış olduğunu da vurgulamadan geçemem.

Syracuse Üniversitesi'ndeki öğrencilik günlerinden itibaren kocamın bir dostu olan Bay Ahmad El-Hindi'ye ve kitabın yayımlanması için hem manevi hem de maddi destekte bulunan karısı Betty'e şükranlarımı sunuyorum. Son olarak Syracuse Üniversitesi Yayınları'ndaki, işlerini ustalıkla yapan ve bu kitabın tamamlanması adına emeklerini esirgemeyen insanlara, özellikle de editörlük sürecinde dikkatli bir şekilde çalışan Annie Barva'ya teşekkür ediyorum.

Kitabın yayımlanması sürecinde emeği geçenlere ilaveten, önsöz yazma teklifimizi nazikçe kabul eden Utrecht Üniversitesi'nden Profesör Martin Van Bruinessen'e teşekkür etmek isterim. Dünyada Kürdistan konusunda önde gelen uzmanlardan biri olan Profesör Van Bruinessen, kocamın tezini yıllar önce keşfetmiş, Türkçede yayımlanmasına yardımcı olmuş ve aynı zamanda da İngilizcede yayımlanması için çaba göstermişti.

Kocam adına bu kitabı sevgili çocuklarımız ve torunlarımıza adanmak istiyorum, kocamın son yıllarında onun için büyük bir

mutluluk kaynağı olan çocuklarımıza: Kızımız Dara Narmeen Jwaideh Pleasants ve küçük kızımız Layl Diane Jwaideh Khan'a ve torunlarımız Alexander Jwaideh-Khan, Devon Jwaideh Pleasants ve Derek Jwaideh Pleasants'a.

ALICE REID JWAIDEH
Bloomington, Indiana, Mart 2006

SUNUŞ

Hünerli ve kudretli bir halk olan Kürtler, Ortadoğu tarihinde önemli bir rol oynamışlardır. Çarpıcı niteliklere sahip asker, devlet adamı, yönetici ve alimler yetiştirmiş, Ortadoğu'nun Müslüman ülkelerinin yaşam ve kültürünü zenginleştirmişlerdir. Arapların, Türklerin ve İranlıların komşuları olan Kürtler, Batı Asya'daki en büyük etnik grubu meydana getirirler. Mücadeleci ve hâlâ büyük ölçüde yabancı insanlar olarak Kürtler, sık sık 17. yüzyıl İskoçya klanlarına benzetilmiştir. Bireysel milliyetçi gururlarının aksine, yakın zamana kadar kendilerinden daha büyük ve daha iyi organize olan komşularına tâbi bir rol oynamaya razı görünmüşlerdir.

Kürtler, bir ulus olarak, İskoçlar İngilizlere ne anlam ifade ediyorsa, Araplara, Türklere ve İranlılara aynı anlamı ifade etmişlerdir. Güçlü bir İslâm imparatorluğunu yöneten Selahaddin (Eyyubi), Yavuz Sultan Selim'in baş danışmanlarından Molla İdris Bitlisi ve yirmi yıl boyunca İran'ı yöneten Kerim Han Zeyd gibi büyük asker ve devlet adamları yetiştirmiş olsalar da, hiçbir zaman kendilerine ait güçlü bir imparatorluk kuramamışlardır. Kürt halkının atalarından biri sayılan Medlerin imparatorluğu, Kürtler tarafından kurulmuş tek ulusal devlet olarak ifade edilebilir.